

ÉLŐNYELV

Névszociológiai analízis Szentpéterszeg helynevei alapján*

2. rész

5. Nem és helynévismeret. Az az általánosan elterjedt vélemény, amely szerint a férfiak általában több helynevet ismernek, főképpen a hagyományos helynévgyűjtések tapasztalataiban és az ebből levont módszertani leírásaiban gyökerezik. A régebben napvilágot látott helynévgyűjtési útmutatók még egyoldalúan az idős paraszti réteghez tartozó férfi adatközlők megkeresését javasolták a gyűjtőknek, később azonban kibővült a megkérdezettek köre. SEBESTYÉN ÁRPÁD már a múlt század utolsó harmadában fontosnak gondolta, hogy az adatközlők körébe nők is kerüljenek be (1967: 49), elősegítve ezzel, hogy a gyűjtött névanyagok névszociológiai szempontból is realisabbá váljanak. A legújabb helynévközlések egy részében már a nyoma sem lelhető fel a korábbi homogenitásnak: a romániai Kisbábony helynévanyagát a közétevő csaknem fele-fele arányban nőktől és férfiktól gyűjtötte (SZILÁGYI-VARGA 2015), Téglás helynévanyaga pedig zömmel nő adatközlők bevonásával állt egybe (MOZGA 2015).

A szempontot vizsgáló empirikus helynévismereti kutatások (pl. ZSOLNAI 1967; GYÓRFFY 2018a: 95) tanúbizonysága alapján a férfiak valóban több nevet ismernek. A szentpéterszegi névismereti felmérés eredménye is ezt látszik alátámasztani: a nők a teljes névkincs 48%-át, a férfiak pedig az 58%-át ismerik (lásd az 5. és 6. diagramot). A férfiak valamivel magasabb névismerete azonban nem a biológiai nemmel, hanem sokkal inkább az alapvetően férfiak által végzett munkakörökkel, azaz a társadalmi nemmel mutat kapcsolatot. A foglalkozás fontosságára SZABÓ T. ATTILA csaknem egy évszázaddal ezelőtti módszertani tanácsa is rávilágít: „Mindenképpen arra kell törekednünk, hogy minél több forrásból szerezzünk adatokat. Nélkülözhetetlen különösen városban a mező- és erdőőrök, kerülők, vadászok, falun a földműves és pásztorkodó osztály mellett az előbbieknél meg a tagosításokban, földmérésekben, folyószabályozásokban, állóvízlecsapolásokban résztvetteknek alapos kikérdezése” (1938: 15–16).

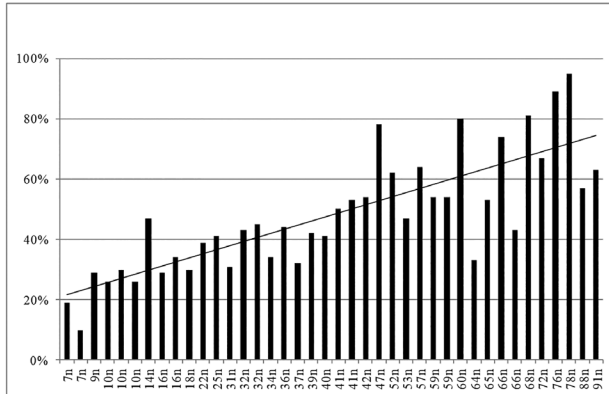
Az alábbi diagramok összevetésekor szembetűnő, hogy 64 év felett a férfiak egymáshoz viszonyított névismerete sokkal kiegyenlítettebb, s összességében jóval gazdagabb, mint a nőké. Foglalkozásukat tekintve a legidősebb férfiak körében földmunkás, kőműves, növénymérnök, növénytermesztési főágvezető, téesz-dolgozó, míg a nők között konyhai dolgozó, takarítónő, takarékszövetkezeti dolgozó, díjbeszedő stb. adatközlők találhatók. Foglalkozásukból adódóan az előbbiek rendre kijártak a határba, az utóbbiak élettere azonban főképpen a belterületre korlátozódott. A fentiek tehát azt jelzik, hogy a férfiak valamivel bővebb névismerete a társadalmi nemük következménye. Azt is hozzá

*Készült az Emberi Erőforrások Minisztériuma ÚNKP-19-3 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának, valamint az NKFI 128270 számú pályázatának a támogatásával. Az 1. részt l. MNy. 2020: 71–82.

kell tennünk ugyanakkor, hogy e vizsgálat csupán a lokális helynévismeretet mérte, így arról, hogy a teljes (a településen kívüli, azaz más települések, országok neveit magában foglaló) névkincsük hogyan viszonyul egymáshoz e felmérés révén nincs tudomásunk.

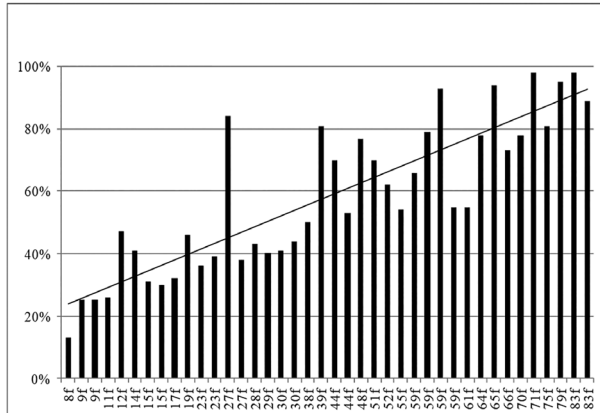
5. ábra

A nők névismerete

6. ábra

A férfiak névismerete

6. Helynévrendszer és helynévismeret. Az alábbiakban azt a kérdést igyekszem körüljárni, hogy melyek azok a nevek, amelyeket a helynévközösség tagjai jobban vagy kevésbé ismernek. Az alábbi táblázat a helynevek lakosság általi ismertségének fokát a névanyag belső arányainak viszonylatában mutatja be.¹

¹ Kutatómunkám során az azonos helyet jelölő helynévváltozatok közül egy névhasználati egységnek tekintettem mindazokat, amelyek azonos szemantikai tartalmúak. Amikor tehát százalékos adatokat közlök, a település szinkrón helynévanyagát tekintem 100%-nak, s ezen belül az azonos denotátumot megnevező, azonos szemantikai tartalmat kifejező névváltozatokat egy névhasználati egységként tartom számon.

3. táblázat

A névrendszer és a helynévismeret összefüggései

A helynévkorpusz x%-át	A nyelvhasználók y%-a ismeri
6%	100%
11%	<90%
21%	61–90%
30%	31–60%
32%	>31%

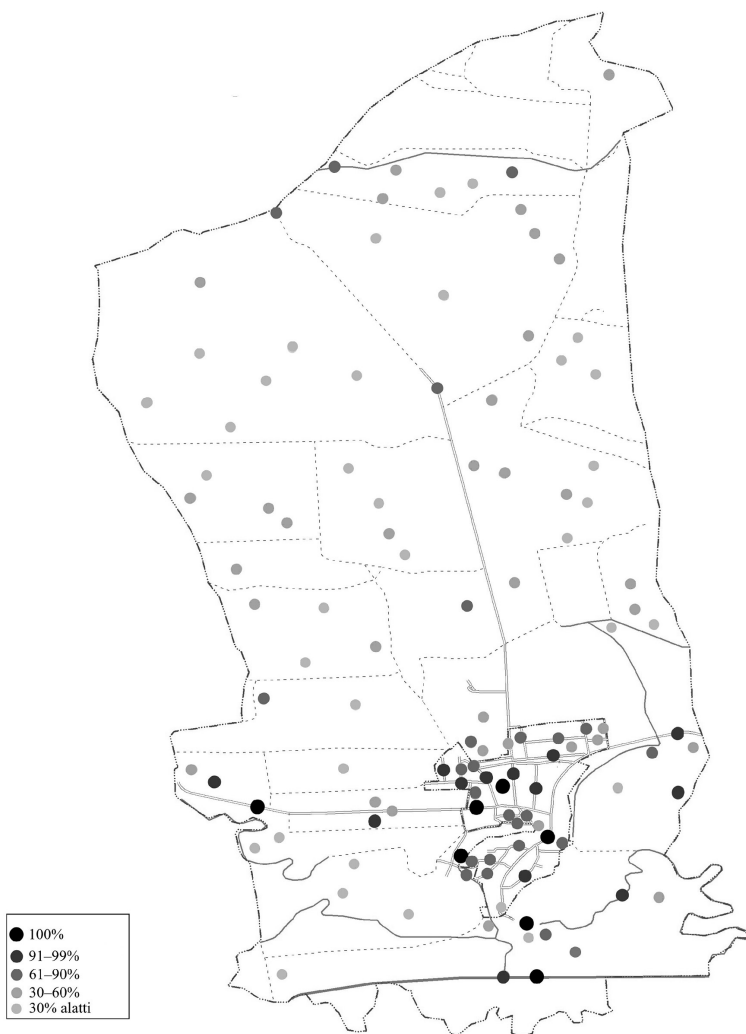
A névkorpusz 6%-át minden adatközlő ismeri: *Berettyó, Fekete Borbála u., Halastó, Kossuth u., Szentpéterszeg ~ Péterszeg, Temető, Újfalusi út*. Továbbá legalább 90%-uk ismeri az alábbi neveket is: *Ady Endre u., Bacsó Béla u., Bem u., Dózsa u., Fő u., Gáborjáni-határ, Gáborjáni út, Köztársaság u., Ó-Berettyó, Petőfi u., Porostó ~ Porostó-kert, Rákóczi u., Szőlőskert, Újfalusi-határ, Vörös Hadsereg u.* Ez utóbbi csoport a teljes névanyag 11%-át jelenti (lásd az 5. térképen). Szembetűnő, hogy az adatközlők legalább 90%-a által ismert nevek a belterületen vagy annak közvetlen közelében helyezkednek el. Nem meglepő, hogy a település két legfontosabb utcájának, a falut a szomszédos Berettyóújfaluba vezető úttal összekötő *Fekete Borbála utca*-nak, valamint a település fő utcájának, a *Kossuth utca*-nak a neve mindenki által ismert. A legfiatalabb nyelvhasználók az első nevek között tanulják meg a településük legfontosabb belterületi utcaneveit, s az idősek sem nélkülözhetik e nevek ismeretét. Többek között azért sem, mert a számukra fontos közintézmények (pl. iskola, orvosi rendelő, faluház stb.) ezekben az utcákban találhatóak. Az utcanevek szinonim nevei, a *Vörös Hadsereg u. (~ Fekete Borbála u.)*, valamint a *Fő u. (~ Kossuth u.)* is csaknem mindenki által ismertek.

A helynévkorpusz 21%-át a nyelvhasználóknak a 61–90%-a ismeri (lásd az 5. térképen). E névcsoportba tartoznak többek között a település további utcanevei, pl. *Akácfa u.* Csupán két olyan hivatalos utcanév van, amelyet ne ismerne a nyelvhasználók legalább 60%-a. Ezek a nevek az elmúlt néhány évben kerültek be a szentpéterszegi helynévkincsbe mint a falu északkeleti szélén nyitott két új utcának a hivatalos nevei. A népi megnevezések között is csupán egyetlen helynévi adatot találunk, amelyet alig-alig ismer valaki: a *Petőfi utca* szinonim nevét, a *Posta utca*-t ismerő nyelvhasználók aránya 30% alatti marad. Ez bizonyára azzal van összefüggésben, hogy a névadó postahivatal több évtizeddel ezelőtt és akkortájt is csupán néhány évig üzemelt az utcában. A név az idős nyelvhasználók körében maradt fenn napjainkig.

A nyelvhasználóknak legalább a 61%-a ismer az utcanevek mellett további belterületi neveket, pl. *Kóróváros, Ócska temető, Temető-kút*. A 61–90%-os névismerettel jellemezhető nevek közé tartoznak olyan külterületi objektumok is, amelyek több évszázados múlttal rendelkeznek, és nem pontszerű, hanem foltszerű vagy vonalszerű objektumokat jelölnek: *Kálló, Kálló-híd, Kálló-oldal, Legelő, Orsolya, Tépei út* stb. Az eddigi nevekkal szemben e névcsoportnak nem feltétlen jellemzője a belterülethez való közelség.

5. térkép

A névvel jelölt helyek ismertségük szerinti jellemzése

A teljes szentpéterszegi helynévanyag 30%-át a lakosság 31–60%-a ismeri (lásd az 5. térképen). E csoportban zömmel szántóföldek neveit találjuk, pl. *Bagdi-dűlő*, *Disznós-hát* (továbbá részei: *Kis- és Nagy-Disznós-hát*), *Karácsony-szállás*, *Tejfőlős-dűlő* stb. A falu északkeleti határában évtizedekkel ezelőtt működő tanyaközpont nevét, valamint az ahhoz tartozó objektumok megnevezéseit is igen kevesen ismerik, pl. *Káptalan ~ Káptalan-tanya*, *Kastélykert*, *Szénáskert*.

A névkorpusz 32%-át az adatközlőknek kevesebb, mint 30%-a ismeri. A nevek által jelölt objektumok zömmel a határ északi, a belterületől távol eső pontjain helyezkednek el (lásd az 5. térképen).

7. A névközösség. A névközösség fogalmához az utóbbi években sokan hozzászóltak: a kutatók kezdetben elméleti alapállásból (pl. HOFFMANN 1993/2007: 39; GYÖRFFY 2011: 40), a legutóbbi időkben pedig empirikus vizsgálatok eredményeiből kiindulva (PÁSZTOR 2013: 136; E. NAGY 2016b: 153; GYÖRFFY 2018a: 101–127) igyekeztek megragadni a mibenlétét. Minthogy azonban a névközösség fogalmát ez idáig nem sikerült maradéktalanul tisztázni (TÓTH 2016: 35), az alábbiakban egy konkrét névközösségvizsgálat révén én magam is hozzá kívánok járulni a fogalom jellemzőinek a tisztázásához. Előtte azonban vázlatosan summázom, hogy a hazai névkutatók miként határozták meg a fogalmat az eddigiekben.

HOFFMANN ISTVÁN szerint a névközösséget alapvetően valamilyen kisebb település lakói alkotják. E közösség mint szociális környezet az „anyagi és szellemi környezetéről nagyjából hasonló ismeretekkel rendelkezik”, továbbá „nyelviség és helynévismeret tekintetében minimális különbségeket mutat” (1993/2007: 39). HOFFMANN negyed évszázaddal ezelőtti megállapításai az az óta napvilágot látott empirikus kutatások fényében is érvényesnek bizonyulnak.² TÓTH VALÉRIA a helynévközösségek szempontjából ugyancsak a területiséget látja meghatározónak: „Minthogy a helynevek által jelölt denotátumok a térben léteznek, területi kötöttségük, az őket használó névközösségek szerveződésének is a térbeliség a meghatározó összetevője. És noha az egyén egyidejűleg több névközösségnek is a tagja lehet, ezek – a helynevek használata kapcsán – mind alapvetően térbelileg szerveződnek és határolhatók körül” (TÓTH 2014: 189). PÁSZTOR ÉVA és én magam empirikus kutatásokból kiindulva a települések méretbeli különbségeire irányítottuk rá a figyelmet. PÁSZTOR szerint a nagyhatáru településeken „a határ egy-egy részével kapcsolatban lévők tekinthetők – a névismeretük egybeesése okán – egy-egy névközösség tagjainak” (PÁSZTOR 2013: 136). Én magam is hasonlóan vélekedem, és úgy látom, hogy „például a kétszázezres lélekszámú és csaknem ötszáz négyzetkilométernyi területen fekvő Debrecen lakosságán belül aligha számolhatunk csupán egyetlen névközösséggel, de még a 370 km² területen fekvő, több mint harmincezer lakosú Hajdúböszörmény sem tekinthető egyetlen névközösségnek” (E. NAGY 2016b: 153).

RESZEGI KATALIN is valamiféle kisebb kommunikációs csoportként látja a névközösséget – amelyet aktuálisan a névhasználat alapján írunk le –, azonban a fenti vélekedésektől eltérően nem a térben eleve adott azonos lakóhelyet, sokkal inkább a rokonsági, baráti, érdeklődési kapcsolatot tartja a szerveződés alapjának. „Ezek tehát az egyént körülvevő, különböző szempontok szerint szerveződő kommunikációs csoportok, amelyekben más nyelvi elemekhez hasonlóan a különböző névfajták elemeit – köztük a helyneveket is – és a hozzájuk kötődő használati szokásokat elsajátítjuk, s megnyilatkozásainkban magunk is felhasználjuk. [...] Ezek a közösségek tehát az egyén különböző – rokonsági, baráti, érdeklődési stb. – alapon szerveződő kommunikációs csoportjai, melyeket aktuálisan a névhasználat, esetünkben a helynévismeret és -használat szempontjait szem előtt tartva vizsgálunk.” (RESZEGI 2015: 167–168). A két véleményt TÓTH VALÉRIA hozza közös nevezőre, amikor megállapítja, hogy „ezek [ti. a családi, baráti stb. mikroközösségek] azonban alapvetően szintén térbelileg értelmeződnek, hiszen nyilvánvalóan csak olyan családtagok,

² Az empirikus vizsgálatok fontosságára HOFFMANN maga is felhívja a figyelmet: „Megjegyzendő, hogy a kérdésben pontosabban eligazító helynévszociológiai felmérés, vizsgálat a beszélők névismeretéről alig áll rendelkezésünkre; csupán néhány alkalmi megfigyelés, amelyre támaszkodhatunk.” (HOFFMANN 1993/2007: 39).

baráti társasághoz tartozók esetében lehet ennek a vizsgálatnak létjogosultsága, akik azonos névhasználói közegben élnek” (TÓTH 2014: 189; idézi GYÖRFFY 2018a: 107). A fentieket összegezve azt a megállapítást tehetjük, hogy az eddigi vélekedések alapján a területiség alapvető kritériuma a névközösségnek.

Emellett az is fontos megállapítása a szakirodalomnak, hogy a névközösség tagjai tényleges kommunikációs kapcsolatban vannak egymással (HOFFMANN 1993/2007: 39; E. NAGY 2016b: 153; GYÖRFFY 2015a: 31, 2018a: 108; RESZEGI 2015: 167).

Végül ki kell térnünk a közös névismeret kritériumára is. A névközösség fogalmának kezdeti meghatározásakor többen is úgy vélekedtek, hogy a tagok közel azonos helynévkincsnek vannak birtokában. Az empirikus vizsgálatok aztán árnyalták a fenti, alapvetően intuitív megállapítást, hiszen a vizsgálatok igen jelentős névismereti különbségeket hoztak felszínre. A területiség és a tényleges kommunikációs kapcsolat kritériumainak egyaránt eleget tevő mikroközösségek, például az egy azon családba tartozó nyelvhasználók vizsgálata során a kutatók azt tapasztalták, hogy a névközösségek tagjainak névismerete meglehetősen eltérő lehet. GYÖRFFY ERZSÉBET empirikus vizsgálatában a mikroközösséghez tartozó gyerek a névanyag 19%-át, a szülő a 35%-át, a nagyszülő pedig a 87%-át ismerte (2018a: 107). A bakonszegi névismereti felmérésem alkalmával a gyerek a névkincs 48%-át, a szülő az 59%-át, míg a nagyszülő a névanyag 77%-át birtokolta. Mindezek fényében tekinthetünk-e a közös helynévkincs birtoklására mint a névközösség kritériumára? Meglátásom szerint némi hangsúlyeltolással mindenképp: akkor, ha azt, hogy minden tag nagyjából ugyanazt a helynévkincset birtokolja, nem úgy értelmezzük, hogy az egyes nyelvhasználók névismerete közel azonos mértékű, hanem sokkal inkább úgy, hogy ugyanannak a névkincsnek különböző szegmenséről van tudásuk, és ebben jelentős átfedések is mutatkoznak. Ez a tudás pedig korcsoportonként előre haladva koncentrikusan bővül: a gyerekek által ismert neveket a fiatalok is ismerik, s ugyanúgy a középkorúak névismerete is magába foglalja a fiatalok névismeretét stb. Mindebből az is következik, hogy egy kistelepülés szinkrón helynévrendszerét a település lakossága által ismert azon helynevek összessége adja, amelyek denotátuma az adott településhez tartozik.³

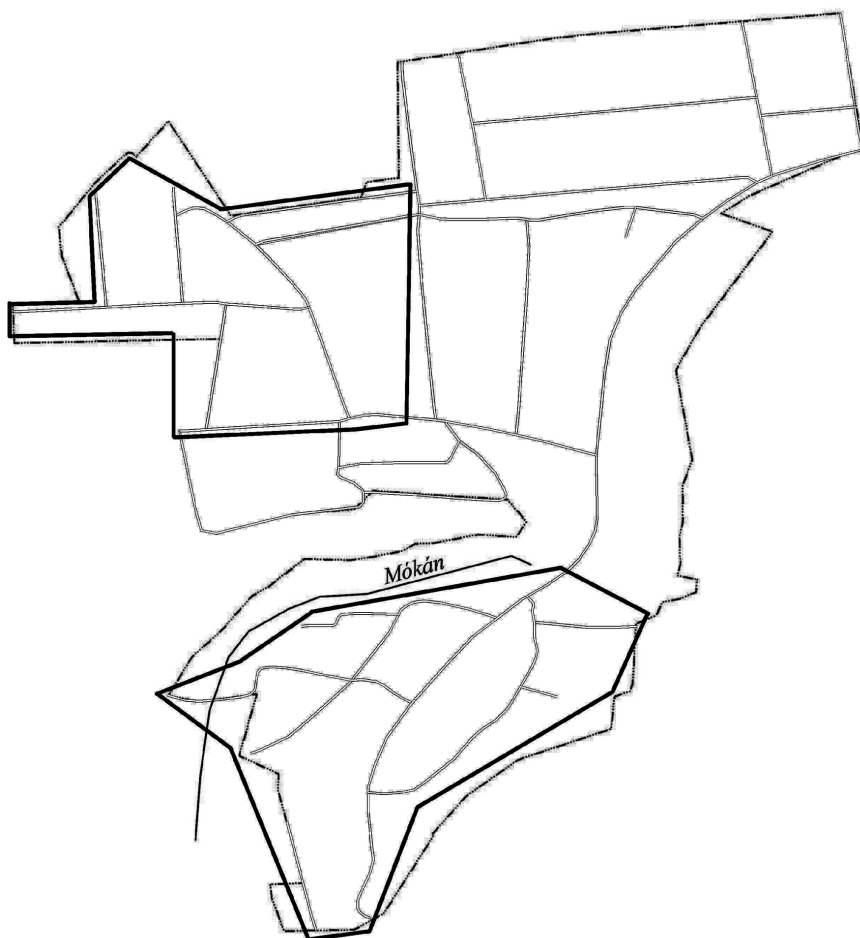
Az e helyütt kifejtett gondolatokat összegezve meglátásom szerint a névközösség fogalmának meghatározásakor az alábbi kritériumokra feltétlenül elfogadottként és általános érvényüként tekinthetünk. A névközösség 1. térbelileg értelmeződik, 2. tagjai tényleges kommunikációs helyzetben állnak egymással, 3. tagjai ugyanazon helynévkincs különböző rétegeit birtokolják. Nagyon fontosnak látom azonban hangsúlyozni, hogy a fenti kritériumokat csupán a tényleges névhasználói közösségekre, vagyis a kistelepülés szintű névközösségekre és az annál kisebb egységekre, a mikro-névközösségekre vonatkoztatva látom érvényesnek (vö. RESZEGI 2015: 164; GYÖRFFY 2018a: 108–109). Nyilvánvalóan számolnunk kell település szintű, továbbá nagyobb, makro-névközösségekkel is, amelyekre a fenti kritériumok aligha lehetnek maradéktalanul érvényesek.

³ E megkötést azért látom feltétlenül szükségesnek, mert pl. a szentpéterszegi lakosok mint a magyar beszélők által alkotott makro-névközösség tagjai nyilvánvalóan sok olyan helynevet ismernek, amelyek területileg nem köthetők Szentpéterszeg határához, pl. *Budapest, Mohács, Kaposvár* (vö. GYÖRFFY 2018a: 30). De akár más névközösségek tagjaként is ismerhetnek olyan helyneveket, amelyek nem részei a szentpéterszegi helynévrendszernek: ismerhetik akár Berettyóújfalu utca neveit, pl. *Bercsényi utca, Kossuth utca* vagy a szomszédos Gáborján határneveit is, pl. *Adomány, Lóherés*.

Ahogy arra korábban utaltam, én magam egy konkrét névközösség-vizsgálat révén kívánok hozzászólni a névközösség fogalmához. A vizsgálat alaphipotézise szerint Szentpéterszegen két, egymástól területi és társadalmi szempontból egyaránt elkülönülő mikro-névközösséget feltételezhetünk. A két csoport területi választóvonal a *Mókán* nevű ér, mely az Orsolyából folyik nyugat–kelet irányban, s a Kossuth utca közepén szeli ketté a falut. A társadalmi különbséget pedig a két csoport anyagi háttere adja. A *kóróvárosiak* azok a szegényebb, jellemzően föld nélküli emberek, akiknek még kerítésre sem tellett, csupán száraz napraforgó vagy kukoricakóró volt leszúrva kerítés gyanánt az utcafronton. A *bőrkabátosok* pedig azok a módosabb gazdák, akik a kezdetektől saját földjeiken gazdálkodtak. A helybeliek szerint a *bőrkabátosok* kifejezés több Berettyó-menti településen is használatos, a *Kóróváros* helynevet azonban csak Szentpéterszegen használják.

6. térkép

A kóróvárosiak (fent) és a bőrkabátosok (lent) által lakott falurészek

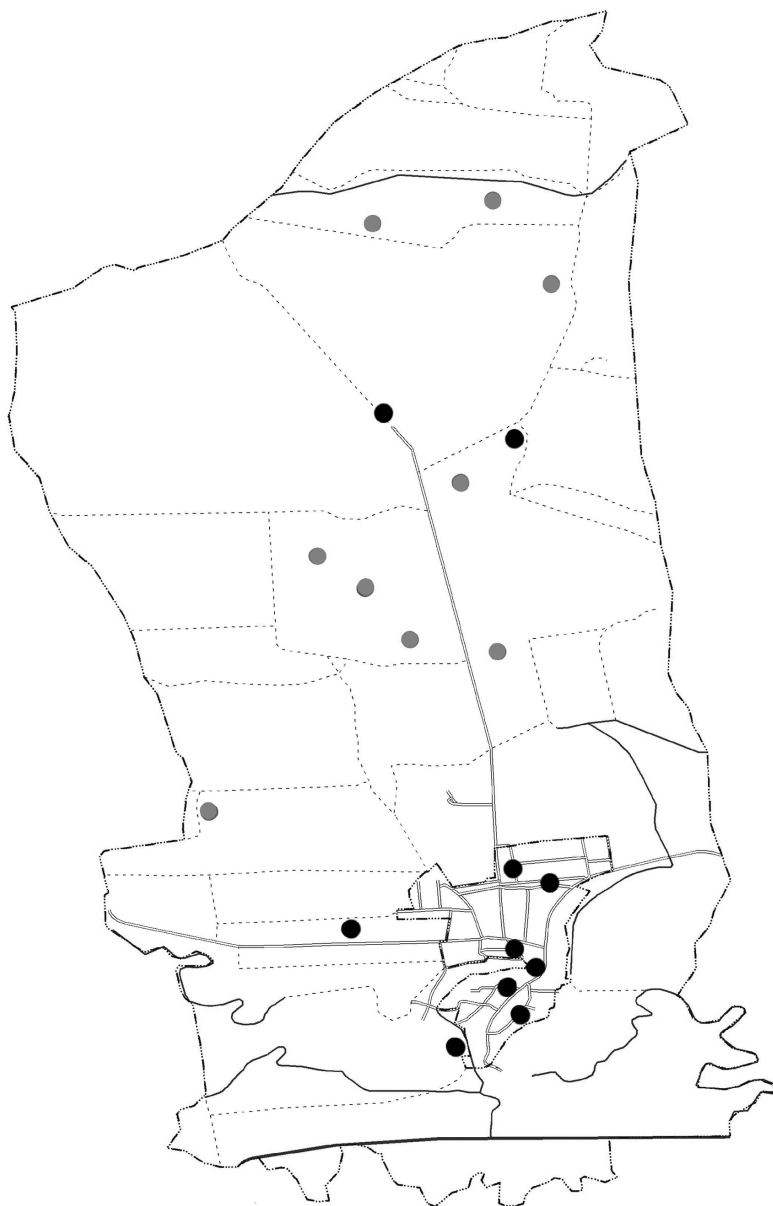
A két mikroközösség térértelmezésére a hierarchikus szemlélet jellemző: a falurészekre ugyanis az KINT, LENT valamint az BENT, FENT nyelvi elemekkel utalnak. A falu északi részén fekvő *Kóróváros* számít KINT, LENT helynek: az újonnan nyitott utcák mellett (pl. *Bacsó Béla u.*, *Ságvári u.*, *Rákóczi u.*) a *Fekete Borbála utca*-nak a Berettyóújfalú felé eső része is a *Kóróváros*-hoz tartozik. A település archaikusabb, déli része pedig BENT, FENT helyként él a szentpéterszegiek kognitív térképén: a *Nép u.*, *Kiss Ernő u.*, *Kossuth u.*, *Szabadság u.* és a *Bem u.* területe tartozik ide. A hierarchikus térszemlélet jelentősége kapcsán sokatmondó lehet az egyik kóróvárosi adatközlőnek az arra a kérdésre adott válasza, hogy mettől meddig tart a kóróvárosiak és a bőrkabátosok területe: „a határvonal a Mókán, attól felfelé van az arra fent, arra bent” (32/n). Noha az abszolút égtájak szerint a Mókán értől délre élnek a bőrkabátosok, a megkérdezett nyelvhasználó a hierarchikus szemléletből adódóan a térben mégis az ér felettiként érzékeli az említett területet. Noha intuitív módon azt gondolnánk, hogy a kistelepülések központja – ahol a főbb közintézmények, a buszmegálló, a bolt és a kocsmá található – hierarchikus szemléletű térérzékelés esetén feltétlenül pozitív töltetű BENT, FENT helyként van jelen a nyelvhasználók kognitív térképén, a szentpéterszegi empirikus felmérés ettől eltérő eredményre világított rá. Ahogyan azt a 6. térkép is szemlélteti, a település központjára mint semleges területre tekintenek a helybeliek: „A faluháztól felfelé a kanyarig, meg a Kossuth utca faluból kifelé vezető részének az eleje, tehát ahol a buszmegálló, a boltok, kocsmá, takarékszövetkezet van, azok inkább semlegesek voltak, őket nem illette egyik elnevezés sem. Általában akik ott laktak, azok már nem a legszegényebbek közé tartoztak, de nem is voltak még olyan jómódúak, mint a fentiek.” (60/n). Mindez ismételten a hierarchikus térszemlélet erősségére mutat rá: a társadalmi szempontból semleges falubeliek által lakott településrész a tér érzékelése során is semlegesnek mutatkozik, még akkor is, ha a lakosok mindennapos szükségleteikből adódóan a falu központjával sokkal intenzívebb kapcsolatban vannak, mint a módosabb gazdák által lakott déli területtel.

A konkrét névközösség-vizsgálatba a kóróvárosiak (KINTIEK) és a bőrkabátosok (BENTIEK) köréből egyaránt 3-3 adatközlőt vontam be. A kóróvárosiak közül egy 52 éves és egy 60 éves nő, valamint egy 83 éves férfi névismeretét vizsgáltam. A bőrkabátosok csoportját pedig három nő (65, 76 és 78 évesek) reprezentálta. A vizsgálat eredményei első körben azt hozták felszínre, hogy a névanyag jelentős hányadát (35%-át) mindkét mikroközösség egyöntetűen ismeri. E nevek nagyjából fele-fele arányban bel-, illetve külterületi objektumokat jelölnek. Ezt követően megnéztem azt is, hogy mi jellemzi a kóróvárosiak és csak a bőrkabátosok által ismert neveket (ehhez lásd a 7. térképet).

A szentpéterszegi helynévkincsben csupán 9 olyan helynév van, amelyet a 3 kóróvárosi adatközlő ismer, a bőrkabátosok azonban nem: *Csohosztó*, *Belső-Csohosztó*, *Külső-Csohosztó*, *Disznós-hát*, *Gríz-föld*, *Hencz-halom*, *Karácsony-szállás*, *Kastélykert*, *Tejfölös*. Azon nevek száma, amelyeket a bőrkabátosok ismernek, a kóróvárosiak számára azonban ismeretlenek, szintén alacsony. Mindössze 10 ilyen nevet találunk: *Arany János utca*, *Bem utca*, *Lenin utca*, *Iskola utca*, *Cigány-gödör*, *Mókán*, *Káptalan*, *Kertalja*, *Malom-kert*, *Nagy út*. Már a felsorolásból is kitűnhet, a 7. térkép azonban még inkább szemlélteti, hogy míg a 3 kóróvárosi adatközlő a belterülettől távol eső külterületi objektumok, jobbára szántóföldek neveit ismerik a fent említett neveken túl (35%), addig a bőrkabátosok főképpen belterületi neveket, például az utcaneveket, a falun átfolyó ér nevét ismerik.

7. térkép

A kóróvárosiak (szürke) és a bőrkabátosok (fekete) által egyöntetűen ismert névvel jelölt helyek

Míg tehát a kóróvárosiak névismertében többletként jelentkező nevek 100%-ban külterületiek, addig a bőrkabátosok által ismert névkorpusznak csupán a 40%-a jelöl külterületi objektumot. Vajon minek köszönhető ez a markáns eltérés?

A bőrkabátosok generációk óta a saját földjeiket művelték, illetve műveltették, s ebből adódóan a határral, a földekkel való kapcsolatuk is alapvetően a saját földjeikre korlátozódott. Ezzel szemben a kóróvárosiak, akik jellemzően bérmunkákat végeztek, nem csupán egy-két, általuk birtokolt földet műveltek, hanem éppen ellenkezőleg: a határ bármely részére eső, a kisbirtokosok tulajdonában lévő föld művelését elvégezhetették. A Kóróvárosban generációkon át terjedhetett tehát a gazdag szántóföldnév-állomány, míg a bőrkabátosok körében leginkább a földdel foglalkozásukból adódóan kapcsolatban lévők tehettek szert széles névismeretre.

8. Összegzés. Írásomban Szentpéterszeg helyneveinek névszociológiai analízisét az alábbi 4 szempont körüljárásával végeztem el: feltártam a névismeretnek az életkorral, valamint a nemmel való összefüggését. E két vizsgálat eredménye szerint minél idősebb egy nyelvhasználó, feltehetően annál több helynevet ismer, továbbá a férfiak valamivel nagyobb fokú névismerete leginkább a társadalmi nemükkel, a társadalmi szerepvállalásukkal lehet összefüggésben. A névrendszer egyes elemeinek ismerete szerinti csoportok pedig arra világítottak rá, hogy általában minél közelebb van egy adott objektum a belterülethez, annál nagyobb eséllyel ismerik a nyelvhasználók az objektumot jelölő helyneveket. Végül a névközösség-vizsgálat révén közelebb juthattunk a fogalom definitív meghatározásához és láthattuk, hogy a kistelepülés szintű névközösségeken belül további még kisebb, ún. mikro-névközösségeket feltételezhetünk. Minthogy azonban ez utóbbi vizsgálat igen kis számú adatközlő bevonásával zajlott, meglátásom szerint a konkrét névközösség-vizsgálatok körét mindenképpen érdemes bővíteni.

Kulcsszók: helynév-szociológia, életkor, nem, névrendszer, névközösség, helynévismeret.

Hivatkozott irodalom

- BÉL MÁTYÁS 1723/1978. Bihar megye leírása. In: HÉTHY ZOLTÁN szerk., *A Bihari Múzeum Évkönyve* 2. Bihari Múzeum, Berettyóújfalu. 51–106.
- ComBih. = HELLER, GEORG, *Comitatus Bihariensis*. Die historischen Orstnamen von Ungarn 20. Finnisch-Urgisches Seminar an der Univ., München, 1986.
- Cs. = CSÁNKI DEZSŐ, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában* 1–3., 5. MTA, Budapest, 1890–1913. 4.
- DÁVID ZOLTÁN 2001. Az 1598. évi házösszeírás. Központi Statisztikai Hivatal Levéltára, Budapest.
- FNESz. = KISS LAJOS, *Földrajzi nevek etimológiai szótára* 1–2. 4., bővített és javított kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988.
- Gy. = GYÖRFFY GYÖRGY, *Az Árpád-kori Magyarország történelmi földrajza* 1–4. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1963–1998.
- GYÖRFFY ERZSÉBET 2011. *Korai ómagyar kori folyóvíznevek*. A Magyar Névtörténelmi Társaság Kiadványai 20. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- GYÖRFFY ERZSÉBET 2012. A névszociológiai aspektusról a szleng helynevek ürügyén. *Helynévtörténelmi Tanulmányok* 7: 53–60.
- GYÖRFFY ERZSÉBET 2013. A helynév-szociológia kutatási területei, feladatai. *Helynévtörténelmi Tanulmányok* 9: 115–125.

- GYÖRFFY ERZSÉBET 2015a. A helynévismeretről. *Magyar Nyelvjárások* 53: 5–33.
- GYÖRFFY ERZSÉBET 2015b. A mentális térképezés helynév-szociológiai alkalmazásáról. *Névtani Értesítő* 37: 99–117.
- GYÖRFFY ERZSÉBET 2015c. The Toponymic Competence: A Case Study in the Hungarian Settlement Tépe. *Voprosy onomastiki/Problems of Onomastics* 19: 83–100.
- GYÖRFFY ERZSÉBET 2015d. The role of the mental map in socio-onomastic research. In: OLIVIU FELICAN szerk., *Name and Naming. Proceedings of the Third International Conference on Onomastics "Name and Naming"*. Editura Mega – Editura Argonaut, Kolozsvár. 504–511.
- GYÖRFFY ERZSÉBET 2016. Slang Toponyms in Hungary: A Survey of Attitudes Among Language Users. In: GUY PUZEY – LAURA KOSTANSKI szerk., *Names and Naming. People, Places, Perceptions and Power. Multilingual Matters*, Bristol. 153–161.
- GYÖRFFY ERZSÉBET 2017. Helynévismeret és névközösség. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 13: 155–169.
- GYÖRFFY ERZSÉBET 2018a. *Helynév-szociológia*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 47. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- GYÖRFFY ERZSÉBET 2018b. Egy online helynévkompetencia-felmérés tanulságai. *Magyar Nyelvőr* 142: 73–84.
- GYÖRFFY ERZSÉBET 2018c. On the Characteristics of Toponymic Communities. *Onomastica Uralica* 10: 5–18.
- HKFT. = *Harmadik katonai felmérés*. 1869–1887. a Magyar Szent Korona Országai 1:25.000. DVD. Arcanum Adatbázis Kft., Budapest, 2007.
- HOFFMANN ISTVÁN 1993/2007. *Helynevek nyelvi elemzése*. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 67. Tinta Kiadó, Budapest.
- HOFFMANN ISTVÁN 2012. Funkcionális nyelvészet és helynévkutatás. *Magyar Nyelvjárások* 50: 9–26.
- HOFFMANN ISTVÁN 2014. Név és jelentés. In: BAUKO JÁNOS – BENOVSZKY KRISZTIÁN szerk., *A nevek szemiotikája*. Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara – Magyar Szemiotikai Társaság, Nyitra–Budapest. 5–21.
- HOFFMANN, ISTVÁN – RÁCZ, ANITA – TÓTH, VALÉRIA 2017. *History of Hungarian Toponyms*. Buske, Hamburg.
- HOFFMANN ISTVÁN – RÁCZ ANITA – TÓTH VALÉRIA 2018. *Régi magyar helynévadás. A korai ómagyar kor helynevei mint a magyar nyelvtörténet forrásai*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- JAKÓ ZSIGMOND 1940. *Bihar megye a török pusztítás előtt*. Település- és Népiségtörténeti Értekezések 5. Sylvester ny., Budapest.
- KOVÁCS CSABA 2013. Panaszok a kollektívizálás befejező hullámának időszakából: az egyéni és a szövetkezeti gazdálkodás problémáinak sajátosságai. *Múltunk* 2013: 207–251.
- MEZŐ ANDRÁS 1996. *A templomcím a magyar helységnevekben. 11–15. század*. METEM-Könyvek 15. Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest.
- MEZŐ ANDRÁS 2003. *Patrocíniumok a középkori Magyarországon*. METEM-Könyvek 40. Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest.
- MKFT. = *A második katonai felmérés*. A Magyar királyság és a Temesi bánág nagyfelbontású, színes térképei. 1819–1869. DVD. Arcanum Adatbázis Kft., Budapest, 2005.
- MÓDY GYÖRGY 1996. Gáborján, Hencida és Szentpéterszeg a XVIII. századig. In: RÁCZ ZOLTÁN szerk. 1996: 73–88.
- MOZGA EVELIN 2015. Téglás helynevei. In: BÁBA BARBARA szerk., *Hajdú-Bihar megye helynevei I. A Hajdúböszörményi és a Hajdúhadházi járás helynevei*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen. 254–295.
- E. NAGY KATALIN 2015. Helynév-szociológiai vizsgálatok két Hajdú-Bihar megyei településen. *Magyar Nyelvjárások* 53: 35–45.

- E. NAGY KATALIN 2016a. Szentpéterszeg helynevei. *Magyar Nyelvjárások* 54: 169–178.
- E. NAGY KATALIN 2016b. Pród helyneveinek névszociológiai vizsgálata. *Régió kutatás Szemle* 1: 151–158.
- E. NAGY KATALIN 2018. Studies on Toponymic Knowledge in Hajdú-Bihar County. *Onomastica Uralica* 10: 19–27.
- PAPP ANTAL 1996. A Berettyó-Kálló közének átfogó földrajzi jellemzése. In: RÁCZ ZOLTÁN szerk. 1996: 11–28.
- PÁSZTOR ÉVA 2013. Az élőnyelvi helynévgyűjtések módszertani problémái. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 9: 127–138.
- RÁCZ ANITA 2007. *A régi Bihar vármegye településneveinek történeti-etimológiai szótára*. A Magyar Névtudományi Társaság Kiadványai 12. Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Debrecen.
- RÁCZ ZOLTÁN 1996. Gáborján, Hencida és Szentpéterszeg építészeti értékei. In: RÁCZ ZOLTÁN szerk. 1996: 89–122.
- RÁCZ ZOLTÁN szerk. 1996. *Bihari falvak 1. Örökségünk. Gáborján, Hencida, Szentpéterszeg*. Rác Építész Iroda Bt., Debrecen.
- RESZEGI KATALIN 2009. A kognitív szemlélet lehetőségei a helynévkutatásban. A metonimikus névadás. *Magyar Nyelvjárások* 47: 21–41.
- RESZEGI KATALIN 2015. A névközösség fogalmához. Névközösségek napjainkban és a régiségben. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 11: 165–176.
- SEBESTYÉN ÁRPÁD 1967. Újabb eredmények és feladatok földrajzinév-kutatásunkban. *Magyar Nyelvjárások* 13: 29–55.
- SZABÓ T. ATTILA 1938. *Miért és hogyan gyűjtjük a helyneveket?* Népművelési füzetek 4. Gloria Könyvnyomda, Kolozsvár.
- SZILÁGYI-VARGA ZSUZSA 2015. A romániai Kisbábony helynevei. *Magyar Nyelvjárások* 53: 157–187.
- SZILÁGYI-VARGA ZSUZSA 2017a. A kisbábonyi magyarság helynévismerete. *Magyar Nyelvjárások* 55: 75–109.
- SZILÁGYI-VARGA ZSUZSA 2017b. Kisbábony. Egy aprófalú belterületi helynevei és mentális településmorfológiája. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 13: 171–191.
- SZILÁGYI-VARGA ZSUZSA 2018. A kisbábonyi cigányság helynévismerete. *Névtani Értesítő* 40: 91–102.
- TÓTH VALÉRIA 2008. *Településnevek változástípológiája*. A Magyar Névtudományi Társaság Kiadványai 14. Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Debrecen.
- TÓTH VALÉRIA 2014. A személynévadás és személynévhasználat névelméleti kérdései. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 10: 179–204.
- TÓTH VALÉRIA 2016. *Személynévadás és személynévhasználat az ómagyar korban*. A Magyar Névtudományi Társaság Kiadványai 38. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- TÓTH VALÉRIA 2017. *Személynévi helynévadás az ómagyar korban*. A Magyar Névtudományi Társaság Kiadványai 41. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- VARGA GYULA 1996. Gáborján, Hencida és Szentpéterszeg történeti néprajza. In: RÁCZ ZOLTÁN szerk. 1996: 89–122.
- ZO. = *A zichi és a vásonkeői gróf Zichy-család idősb ágának* 1–12. Szerk. NAGY IMRE – NAGY IVÁN – VÉGHÉLY DEZSŐ etc. Magyar Történelmi Társulat, Pest/Budapest, 1871–1931.
- ZSOLNAI JÓZSEF 1967. A lakosság földrajzinév-ismeretének vizsgálata. *Magyar Nyelvőr* 91: 191–198.

A sociological analysis based on the toponyms of Szentpéterszeg

Questions of the use of toponyms have been giving researchers food for thought for a long time, so it is not surprising that a new subdiscipline has emerged which is called the sociology of toponyms. In this paper I aim to introduce a new case study in order to extend the range of empirical examinations on the sociology of toponyms. I analyse the toponyms of Szentpéterszeg, a village in Hajdú-Bihar County, Hungary, in terms of the following aspects: I explore the impact of gender and age on the knowledge of toponyms, and I classify some elements of the toponym system by their level of familiarity. Finally, I conduct a name community examination, too, by which we can get closer to the definition of the concept of name community.

Keywords: sociology of toponyms, age, gender, name system, name community, knowledge of toponyms.

E. NAGY KATALIN
Debreceni Egyetem

SZEMLE

Megjelent a cívis lexikon

KÁLNÁSI ÁRPÁD, A debreceni cívis élet lexikona. Debreceni Értéktár Könyvek.
Méliusz Juhász Péter Könyvtár, Debrecen, 2019. 1. 511 lap, 2. 433 lap, 3. 415 lap, 4. 361 lap

IMRE SAMU mondta Debrecenben a Csűry-centenárium emlékülésén 1985-ben: „a debreceni egyetem magyar nyelvészei egy dologban adósa Csűry Bálintnak. Nem egészen érthető ugyanis számomra, hogy Csűry Bálint egyik szép terve, az általa megindított és bizonyos részeredményeket már az ő életében is elért „cíviszótár” lényegében fiaskóval végződött. De talán nem volna még késő, ha nem is egy teljes cíviszótár, de legalább egy debreceni tájszótár összeállításához hozzálátni. Azt hiszem, ez lenne egyik legszebb és legméltóbb hozzájárulás Csűry Bálint emlékezetének ápolásához Debrecen részéről” (IMRE 1987: 140). Imre Samu is (és sokan mások), leginkább azonban Csűry Bálint örülne annak, hogy nemcsak a debreceni cívis szótár jelent meg KÁLNÁSI ÁRPÁD tollából (DCSz.), hanem elkészült a cívis lexikon is. Nem érheti tehát Debrecen immár szemrehányás. A debreceni tanszékre testálódott nehéz feladatot KÁLNÁSI ÁRPÁD egyedül végezte el. A Lexikon olyan négykötetes mű, amely komplex szemléleten alapulva Debrecen „város társadalmát egykor meghatározó parasztpolgári és kézműves réteg [a cívisek] életéhez kötődő témakörökkel foglalkozik a lexikon műfajának megfelelően szócikk formában” (1: 5). Azaz a debreceni cívisvilág nem csupán szókészletének meghatározott források alapján történő számbavétele, hanem főként néprajzát, de hely-, művelődés- és gazdaságtörténeti vonatkozásait is figyelembe vevő leírása. A nyelvészeti indíttatás és szempont mellett fokozatosan tért nyert a néprajzi-művelődés- és helytörténeti nézőpont, s a komplexszé váló fokozatos építkezés így torkollott szintézisbe, a Lexikon megírásába.